

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Ivana Solovská

**SYNDROM CAN – SYNDROM TÝRANÉHO, ZNEUŽÍVANÉHO
A ZANEDBÁVANÉHO DÍTĚTE**

Olomouc 2015

vedoucí práce: JUDr. Zdenka Nováková, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 11. 4. 2015

.....
podpis

Poděkování

Děkuji JUDr. Zdence Novákové, Ph.D., za její podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytovala při jejím zpracování. Dále děkuji všem, kteří mi byli při tvorbě mé práce jakkoli nápomocni a mé rodině, která mě podporovala a měla se mnou obrovskou trpělivost.

Anotace

Jméno a příjmení:	Ivana Solovská
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	JUDr. Zdenka Nováková, Ph.D.
Rok obhajoby:	2015
Název práce	Syndrom CAN – Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte
Název v angličtině	Child Abuse and Neglect
Anotace práce:	Záměrem bakalářské práce je podat obecný pohled na problematiku Syndromu CAN. Teoretická část této práce se soustřeďuje na vymezení základních pojmů v oblasti týrání, zneužívání a zanedbávání dětí. Praktická část je věnována dvěma skutečným příběhům a srovnání následků syndromu CAN ve funkční a dysfunkční rodině.
Klíčová slova	Syndrom CAN, dítě, rodina, fyzické týrání, psychické týrání, zneužívání, zanedbávání, prevence
Anotace v angličtině:	The aim of this bachelor thesis is to give a general view on the issue Child Abuse and Neglect. The theoretical part of this work focuses on the fundamental concepts in the field of elder abuse and neglect of children. The practical part is devoted to two true stories, and a comparison of the effects of the Child Abuse and Neglect functional and dysfunctional family.
Klíčová slova v angličtině:	Child Abuse and Neglect, child, family, physical abuse, psychic abuse, sexual abuse, neglect, prevention
Přílohy vázané v práci:	1-CD
Rozsah práce:	44 stran
Jazyk práce:	Český

Obsah

Anotace.....	4
Úvod.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	
1 Dítě	7
1.1 Dítě v historii	7
2 Rodina	8
2.1 Funkce rodiny	8
2.2 Základní typy rodiny	9
3 Syndrom CAN	10
3.1 Příčiny vzniku syndromu CAN	10
3.2 Výskyt syndromu CAN	10
3.3 Zjišťování syndromu CAN	11
3.4 Rozdělení syndromu CAN.....	11
3.4.1 Týrání	11
3.4.2 Sexuální zneužívání.....	14
3.4.3 Šikana	14
3.4.4 Zanedbanost a psychická deprivace	15
3.5 Zvláštní formy CAN.....	15
4 Syndrom CSA a CSEC	17
4.1 Druhy komerčního zneužívání dětí.....	17
4.2 Pojem sexuální zneužívání dětí	18
4.3 Formy sexuálního zneužívání	18
4.4 Příčiny sexuálního zneužívání	20
4.5 Následky sexuálního zneužívání	20
5 Prevence a ochrana dětí před násilím	24
5.1 Primární prevence.....	24
5.1.1 Vzdělávání pedagogů	24
5.1.2 Sexuální výchova	25
5.1.3 Primární prevence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy	26
5.2 Sekundární prevence.....	31
5.3 Terciální prevence	31
6 Cíl a metodologie výzkumu	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST	
6.1 Kvalitativní výzkum – případová studie, nestandardizovaný rozhovor	33
7 Případové studie.....	34
7.1 Případ č. 1 – sexuální zneužívání nevlastním otcem	34
7.2 Případ č. 2 – sexuální zneužití strýcem	36
8 Shrnutí praktické části	39
ZÁVĚR.....	41
SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ	43

Úvod

Tématem mé bakalářské práce je „Syndrom CAN – tedy Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Toto téma jsem si vybrala z důvodu, že týrání dětí samo o sobě, je společensky velký problém, protože děti, kterých se týrání nebo jiná s tím spojená forma syndromu CAN týká, nedokáží samy s jejím průběhem bojovat. Věc je o to smutnější, když bezbřehá dětská důvěra a pocit bezpečí je týráním odbourávána osobami, které by děti měly nejvíce chránit a těmi, kteří by měli své potomky vést zdárně výchovou a tou nejzákladnější částí života, jako je dětství. Dalším smutným aspektem je to, že tato postupná a mnohdy dlouhodobá činnost ze strany týrajícího, případně týrajících, se podepíše v negativní úrovni na celkové osobnosti dítěte a vše, čím si prošlo, si pak nese celý svůj život.

Toto téma jsem si také vybrala proto, že jsem matkou dvou malých dětí, které se snažím vychovat a připravit tak na budoucí život s pocitem, že jim dávám vše, co považuji za správné. Proto si také uvědomuji, že nejdůležitější prevencí je prevence primární. Již děti v mateřské škole by měly chápat, co se považuje za „normální,“ a rozpoznat hranici mezi dobrým a zlým, hranici co je v pořádku a co naopak v pořádku není, s čím už by se měly svěřit někomu, komu důvěřují.

Cílem bakalářské práce je podat obecný pohled na problematiku Syndromu CAN se zaměřením na primární prevenci a s využitím kvalitativní metody, případové studie, srovnat následky syndromu CAN ve funkční a dysfunkční rodině.

V teoretické části byla nutná práce s odbornou literaturou, která je nezbytná pro celkové pochopení dané problematiky.

V praktické části jsem pak použila dva skutečné případy, ve kterých je srovnána funkční a dysfunkční rodina. Oba případy jsou zaměřeny na sexuální zneužívání dětí, kde je podstatou věci skutečnost, jaké dopady mohou nastat, když se případ řeší a když naopak nikoli. A to hlavně s ohledem na nejpodstatnější okolnost, kterou je vzájemná důvěra v nejbližších kruzích vlastní rodiny.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Dítě

Podle úmluvy o právech dítěte se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve. V pedagogickém slovníku se o dítěti hovoří jako o lidském jedinci v životní fázi od narození do období adolescence. (Průcha a kol., 2003)

1.1 Dítě v historii

Pro většinu rodičů v dnešním pojetí společnosti je bezesporu dítě to nejcennější, co mají, ale v minulosti to bylo pravým opakem. Je důležité si uvědomit, že společnost prošla určitým vývojem a s tím se měnilo i postavení dítěte. Od dávných dob až do starověku byly naprosto běžné rituální lidské oběti, ke kterým byly využívány převážně děti. Ve starověku a středověku, v období klanových válek, bylo dítě, které přežilo vyvraždění svého rodu, klanu, považováno za velkou hrozbu v podobě budoucí možné pomsty. Proto docházelo k vybíjení všech přeživších dětí. Až do příchodu Ježíše a jeho učení, že každý, tedy i děti, jsou si rovni, neměli děti ve společnosti prakticky žádné postavení a právní subjektivitu. V antickém Římě, bylo novorozeně společensky přijato do rodiny teprve ve chvíli, kdy ho otec přijal za své. U starých Slovanů bylo dítě označováno termínem „otrok“, stejně jako zajatec nebo bezprávný člověk. Velký převrat ve vztahu společnosti k dítěti nastal v 18. století tzv. osvícenství, za vlády Marie Terezie a následně Josefa II., kdy dochází k zavedení povinné školní docházky. V 18. století a na počátku 19. století je v rámci industrializace velkým problémem dětská práce v průmyslu. Na tuto skutečnost ovšem společnost postupem času začíná reagovat a dětská práce začíná být v jednotlivých zemích regulována. Na našem území je roku 1855 zakázána práce dětem do 14 let věku. Významné období z pohledu vnímání dětí nastává v první polovině 19. století. Dochází k velkému přesunu obyvatel venkova do měst a emancipaci společenských vrstev. Rodina začíná být postupně chápána jako společnost nejbližších a nejdražších. Dochází ke snížení počtu dětí v rodině a tím i ke zlepšení společenského postavení. (Slaný, 2008)

„Važ si každého člověka, ale stokrát víc si važ dítěte a třes se, abys neporušil jeho dětské čistoty“

Alexej Nikolajevič Tolstoj

2 Rodina

Pro malé dítě představuje rodina celý jeho svět. Zdravě fungující rodina dítěti vytváří podmínky důležité pro jeho psychický, sociální i fyzický vývoj. Dítě ve svých rodičích vidí vzor a jejich chování může podstatně ovlivnit vztah dítěte k okolnímu světu. Vaníčková a kol. definovala rodinu jako: „*system sociálních vztahů, v nichž každý člen má svoje místo, kulturně vymezenou roli, která k tomuto místu přísluší*“ (Vaníčková a kol., 1999, s. 43)

Rodina by se dala rozdělit na dva základní typy:

- Základní – muž, žena a jejich děti
- Rozšířená – zahrnuje prarodiče, tety, strýce, bratrance a sestřenice

Legislativa se rodinou zabývá v zákoně č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, který ve své druhé části upravuje rodinné právo, kde se uvádí, že hlavním důvodem uzavření manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.

2.1 Funkce rodiny

Základními a nezbytnými funkcemi rodiny jsou:

- Biologicko - reprodukční funkce
- Sociálně – ekonomická funkce
- Ochranná funkce
- Socializačně – výchovná funkce
- Emocionální funkce
- Regeneračně oddychová

2.2 Základní typy rodiny

Dunovský (1986) definoval z hlediska funkčnosti čtyři typy rodiny:

- **Funkční rodina**
 - nenarušená rodina zajišťující optimální vývoj dítěte. (85 % v běžné populaci)
- **Problémová rodina**
 - rodina, ve které se vyskytují závažné poruchy některých nebo všech funkcí. Tento stav však vážnějším způsobem neohrožuje rodinný systém nebo vývoj dítěte a rodina je schopna za poskytnutí jednorázové či krátkodobé pomoci zvenčí, řešit problém sama. Taková rodina vyžaduje zvýšenou pozornost pracovníků orgánu sociálně právní ochrany dětí. (okolo 12 – 13 % v běžné populaci)
- **Dysfunkční rodina**
 - rodina s vážnými poruchami některých nebo všech funkcí. Tento stav však již bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Přes vážná ohrožení dítěte není nutné ho z rodiny odejmout. Je však potřeba jednat v zájmu dítěte. Taková rodina již není schopna zvládnout své problémy sama a je nutný zásah zvenčí v podobě sanace rodiny. (okolo 2 % v běžné populaci)
- **Afunkční rodina**
 - rodina s tak vážnými poruchami funkcí, že přestává plnit svůj účel. Závažným způsobem škodí dítěti nebo je dokonce ohrožuje v samotné existenci. Sanace takové rodiny je zbytečné a bezpředmětná, proto je nutné řešení hledat mimo rodinu (okolo 0,5 % v běžné populaci). (Dunovský, 1986)

3 Syndrom CAN

Vágnerová (2004) v souvislosti se syndromem CAN hovoří o poškození tělesného, duševního společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne při nenáhodném jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, které společnost považuje za nepřijatelné. Jedná se o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem.

Dunovský a kol. si vytvořili svou vlastní verzi definice syndromu CAN a to: *„Jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt“* (Dunovský a kol., 1995, s. 23)

Provazníková uvádí, že syndrom CAN jsou: *„jakékoliv vědomé či nevědomé aktivity, kterých se dopouští dospělý člověk (rodič, vychovatel nebo jiná osoba) na dítěti a následkem, kterým dochází k poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte“* (Vaníčková a kol., 1995, s. 33)

3.1 Příčiny vzniku syndromu CAN

Dunovský a kol. (1995) uvádí, že se pravděpodobně lidé snaží uspokojit různá nutkání a frustrace.

Vaníčková a kol. se domnívají (1995), že příčiny týrání u rodičů vůči dětem mohou být v jejich osobnosti (např. jejich vlastní zkušenosti z dětství), sociálních a kulturních podmínkách. Příčiny také mohou být v jejich partnerských vztazích, nebo v okolnostech, za jakých dítě přišlo na svět, či v charakterových či emocionálních odchylkách. Příčiny týrání dětí však spatřují i v nich samotných. Dítě je bezmocné, závislé, slabé, může jít o dítě nechtěné, v náhradní rodině, může jít o dítě, které prostě nedokáže zrealizovat sen rodičů, ať už proto, že sen je nereálný, nebo to nedokáže z důvodu nějakého handicapu, ať už zdravotního či jiného.

3.2 Výskyt syndromu CAN

Předpokládá se, že tímto syndromem trpí cca 1-2 procenta dětí. Není možné však určit přesný počet, jelikož hodně případů není zachyceno. Týrání a zanedbávání mohou být vystaveny děti od raného věku. Ve více než půlce případů jde o děti mladší šesti let.

Zanedbáváním a týráním jsou postiženi jak dívky, tak chlapci. Je velmi těžké určit přesné počty sexuálně zneužívaných dětí, o spoustě z nich se vůbec neví. Katamnestické studie uvádí že 20-25 % dospělých lidí mělo v dětství nějakou sexuální zkušenost s dospělým. V České republice to bylo 17 % mužů a 33 % žen. (Vágnerová, 2004)

Dunovský a kol. (1995) uvádí taktéž 1-2 % ročně výskytu syndromu CAN ve všech jeho podobách a to z celkové dětské populace. Čím dál tím více však roste případů výskytu sexuálního zneužívání. Ne proto, že by jich přibývalo, ale proto, že se tomuto tématu věnuje čím dál víc pozornosti. V roce 1994 bylo u orgánů péče o rodinu zjištěno a následně projednáno 1000 případů.

3.3 Zjišťování syndromu CAN

„Pro samotou identifikaci CAN musí být splněna jedna ze základních podmínek. Tou je příčinná souvislost mezi aktivitou pachatele vůči dítěti a přímými i nepřímým následky této aktivity pro stav a vývoj dítěte nebo jednotlivé oblasti jeho života. Zjistit tento vztah znamená potvrzení i příslušné diagnózy CAN.“ (Dunovský a kol., 1995, s. 21)

Dle Synovského a kol. (1995) bylo v minulosti rozpoznat tento syndrom velmi obtížné a byl to jeden z největších problémů vůbec. I při velkých poraněních dítěte se toto přisuzovalo spíše jeho vrozené nedostatečnosti a zranitelnosti. Ať už to byly různé zlomeniny, zvýšená krvácivost, nedostatečnost tkáně při poranění u porodů.

3.4 Rozdělení syndromu CAN

Dunovský a kol. (1995) uvádí, že týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte můžeme rozdělit na oblast tělesnou a duševní. Do tělesných zahrnují popálení, otravy, zlomeniny, tržné a řezné rány a do duševních řadí ponižování, vydírání, psychické týrání, apod. Neméně závažným zneužíváním je zneužívání pohlavní a to v jakékoli podobě.

3.4.1 Týrání

- **Tělesné týrání**

Slaný (2008) ve své publikaci uvádí, jak důležité je posouzení agrese vůči dítěti z hlediska intenzity, typu a charakteru, jedná-li se o opakovanou či jednorázovou záležitost.

Dále je důležité, posoudit, zda se jedná o fyzické trestání dítěte, které je adekvátní prohřešku nebo se jedná o bezdůvodnou agresi dospělého vůči dítěti nebo agresi z malicherných příčin. Tělesné tresty dodnes téměř na celém světě zaujímají své místo ve výchově dětí.

„Rozdíl mezi tělesným trestem a týráním je také ještě veden v rovině vztahové a emoční: dítě může být fyzicky trestáno za určitou chybu, ale dítěti musí být přitom naprosto jasné a zřejmé, že trestající rodič ho trestá proto, že mu na něm záleží, že mu není jedno, jaký z něj bude člověk v dospělosti – prostě trestá ho „z lásky“ – na rozdíl od situace, kdy třeba i nevelký fyzický trest je malichernost či dokonce z rozmaru dospělého jako tzv. „šikana“ (Slaný, 2008, s. 17)

Rozlišujeme tělesné týrání **aktivní a pasivní** povahy:

- **Tělesné týrání aktivní povahy** – zahrnuje každé násilí na dítěti a to i záměrné opomenutí péče, je-li tím dítěti přivozeno zranění či smrt.
 - **Tělesná poranění a postižení orgánu a funkci** – otřesy, pohmoždění, poranění svalu, poranění kostí, poranění hlavy, poranění míchy, poranění nitrobřišních orgánů
 - **Otevřená poranění** – každé poranění kůže, sliznice nebo povrchu oránu a patří sem např. rány na hlavě, nitrooční krvácení, rány na hrudníku, popáleniny.
 - **Mnohočetná zranění** – dítě je opakovaně vystaveno útoku agresora, proto se vedle pohmožděnin a oděrek, můžou objevit také fraktury kostí, vnitřní krvácení různého stáří. Při takovém stavu je velice závažným způsobem zasažen i psychický a emocionální stav dítěte.
 - **Zanedbání péče** – těžké zanedbání (dítě je v přímém ohrožení života a zdraví) a všeobecné zanedbání (zanedbání výživy, ošacení, lékařské péče, izolace od okolí)
- **Tělesné týrání pasivní povahy** – *„Nedostatečné uspokojování alespoň těch nejdůležitějších tělesných potřeb dětí, a to i v návaznosti na psychické a sociální potřeby. Jde o úmyslné, ale i neúmyslné nepečování při závažných poruchách či značné nezralosti rodičů (dětí dětí). Dále jde o opomenutí (omission) v péči o dítě či nepochopení rodičovské role, ať již z důvodu nezralosti, otupělosti, hledání jiných životních hodnot než spojených s dětmi.“ (Dunovský a kol., 1995, s. 59)*

- **Porucha v prospívání dítěte neorganického původu** – nedostatečná výživa dítěte, jak po stránce kvalitativní, tak kvantitativní. Vyskytuje se převážně v chudých a sociálně nepřizpůsobivých rodinách.
- **Nedostatky ve vzdělání a výchově**
- **Nedostatek přístřeší, ošacení a ochrany**
- **Děti vykořisťované**

- **Citové týrání**

Provažníková popisuje citové týrání jako: „*chování dospělé osoby, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování.*“ (Vaničková a kol., 1995, s. 35)

Formy citového násilí:

- *„Ústrky a odmítání (znevažování, ponižování, bagatelizování, zesměšňování, stálá kritika, odmítání odměn, veřejné pokoření)*
- *Terorizování (vystavování dítěte nesrozumitelným podmínkám, nebezpečným situacím, vyhrožování násilím a vyhrožování násilím na lidech, zvířatech a věcech, které dítě miluje)*
- *Využívání, korumpování (dávání špatného příkladu, manipulace s dítětem, naplňování nesplněných přání rodičů, narušování kognitivního vývoje dítěte)*
- *Odmítání citové odezvy (netečnost, lhostejnost, interakce s dítětem jen v nevyhnutelných případech, neschopnost či neochota vyjádřit zájem, lásku, péči či podporu)*
- *Izolace (zavírání dítěte, omezování svobody pohybu dítěte, omezování v sociální interakci s vrstevníky)*
- *Nezájem o výchovu (ignorování, odmítání pomoci, odmítnutí pomoci v případě vážných zdravotních problémů či potřeb dítěte, odmítnutí či přehlížení nutné pomoci v případě výchovných či učebních problémů dítěte.*“ (Vaničková, 2009, s. 10)

Provažníková (1995, s. 35) ve své publikaci zmiňuje, že citové týrání se taktéž vyskytuje s týráním fyzickým a pohlavním. Takové dítě má trvalé následky v oblasti intelektové a emoční a v dospělosti obtížně navazuje mezilidské vztahy. Velice často se pak chovají ke svým dětem stejně jako jejich rodiče.

3.4.2 Sexuální zneužívání

Vágnerová (2004, s. 618) chápe sexuální zneužívání jako „zneužití moci dospělého nad slabším a závislým dítětem, jeho využití k aktivitám, které jím nejsou plně pochopeny a akceptovány a jejichž cílem je vlastní sexuální uspokojení. Toto chování narušuje nejen obecně akceptovaná sociální pravidla, ale je i v rozporu s právní normou.“

Sexuálnímu zneužívání dětí a s tím spojeným syndromem CSA se budu podrobněji věnovat v samostatné kapitole.

3.4.3 Šikana

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševním a tělesném zdraví.

Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Jejich znaky je možno rozdělit podle různých hledisek přibližně do následujících skupin:

- verbální přímé a nepřímé,
- fyzické přímé a nepřímé,
- aktivní a pasivní.

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech nabýt i rysy organizovaného zločinu.

Důležitou a snad i jednu z rozhodujících rolí hraje **spolupráce školy s rodiči** žáků.

Při podezření na šikanování žáka je nezbytná spolupráce vedení školy nebo školského zařízení, výchovného poradce a dalších pedagogických pracovníků jak s rodinou oběti, tak i s rodinou agresora. Nelze však předpokládat, že rodiče budou vždy hodnotit situaci objektivně, proto se doporučuje upozornit je na to, aby si všímali možných příznaků šikany a

nabídnout jim pomoc. Při jednání s rodiči dbají pedagogičtí pracovníci na taktní přístup a zejména na zachování důvěrnosti informací. Pokud se rodiče setkají s příznaky šikanování, měli by se poradit s třídním učitelem, školním metodikem prevence, ředitelem školy, popř. psychologem, etopedem nebo jiným specialistou, případně oznámit věc na policii.

3.4.4 Zanedbanost a psychická deprivace

Neuspokojování základních psychických potřeb dítěte (deprivace) a zanedbaní sociální a ekonomické úrovně péče o dítě. Projevuje se nezájmem rodičů o dítě.

„Deprivaci definujeme jako výsledek životní situace, kdy dítěti nejsou uspokojovány jeho základní psychické potřeby v náležité míře a po určitou, dosti dlouhou dobu. Uvést dítě do takové situace a udržovat je v ní znamená samozřejmě ohrožení jeho duševního zdraví a celého dalšího duševního vývoje.“ (Dunovský a kol., 1995, s. 87)

Slaný (2008) uvádí tyto příčiny zanedbávání:

- ztráta jednoho nebo obou rodičů,
- izolace dítěte od společnosti,
- nízká socioekonomická a vzdělanostní úroveň rodiny,
- různé závislosti rodičů (alkohol, návykové látky, herní automaty)
- workoholismus rodičů
- chronické onemocnění nebo invalidita rodičů
- zhoršené fungování rodiny
- rizikové dítě (pomalé, s postižením)

Dunovský a kol. (1995) uvádějí krajní případy zanedbanosti. Jedná se o případy, kdy byly děti izolovány od lidské společnosti. Vzpomínají případ mladého muže Kaspara Hausera, který prožil celé dětství ve sklepení, izolovaný od lidské společnosti. Později byl podle něj pojmenován syndrom následků krajní sociální izolace – syndrom „Kašpar Hauser“.

3.5 Zvláštní formy CAN

- **Münchhausenův syndrom v zastoupení (by proxy)** – jak uvádí Slaný (2008), tento syndrom byl poprvé popsán v roce 1951. Rodiče nechávají své děti opakovaně

podstoupit lékařské vyšetření, mnohdy značně intenzivními metodami. Přitom zdravotní potíže dětí jsou zcela smyšlené nebo je to způsob týrání v rámci syndromu CAN.

- **Systémové týrání** - druhotné ubližování dítěti po již vytrpěném traumatu způsobené systémem, který byl zřízen pro pomoc dětem a jejich rodinám. Jde například o automatické odebrání dítěte z rodiny bez předchozího poskytnutí pomoci rodině, opakované výsledky či lékařská vyšetření. (Dunovský a kol., 1995)
- **Organizované zneužívání dětí** – sexuální zneužívání dětí, jehož závažnost spočívá v organizovanosti, která přesahuje hranice státu i kontinentu. Jedná se o dětskou prostituci, dětskou pornografii a sexuální turistiku.
- **Rituální zneužívání** – je spojené s magií, symbolikou, vyznáním a dochází k němu v organizovaných a uzavřených společenstvích. Jedná se například o různé rituály, hromadné sebevraždy nebo odmítání lékařské péče.
- **Sexuální turismus** – vyhledávání dětí v zahraničí za účelem sexuálního uspokojení.

4 Syndrom CSA a CSEC

Do povědomí by se nám však měly dostat další dva syndromy označované pod zkratkou CSA a CSEC. Syndrom CSA, což je zjednodušeně řečeno sexuální zneužívání, o němž se budu zmiňovat a definovat v dalších částech této bakalářské práce a dále syndrom CSEC – komerční sexuální zneužívání dětí. Dunovský a Vaníčková uvádějí, že *„fenomén komerčního a sexuálního zneužívání dětí, označovaní v anglosaské literatuře jako Commercial Sexual exploitation od Children (CSEC), představuje formu sexuálního zneužívání dětí a obecně se vymezuje jako každé užití dítěte k sexuálnímu účelu za finanční nebo jinou odměnou. Odborníci na tuto problematiku rozlišují tři formy CSEC – dětskou prostituci, dětskou pornografii a obchod s dětmi pro sexuální průmysl“* (Milfait, 2008, s. 10)

4.1 Druhy komerčního zneužívání dětí

Hanušová (2006, s. 11 – 14) uvádí následující druhy komerčního zneužití dětí:

- **Dětská pornografie**

„Dětská pornografie je definována jako jakýkoliv zvukový nebo obrazový materiál, který používá děti v sexuálně implicitním kontextu. Obrazová pornografie je zobrazení dítěte při výslovné sexuální činnosti, skutečné či simulované, nebo oplzlé vystavování pohlavních orgánů pro sexuální uspokojování uživatele; zahrnuje výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu.

Zvuková pornografie je používání jakýchkoli zvukových prostředků užívajících dětský hlas, skutečný či simulovaný, za účelem sexuálního uspokojení uživatele. Zahrnuje výrobu, rozšiřování nebo používání takového materiálu“ (Vaníčková a kol., 1999, s. 93)

- **Dětská prostituce**

Často se jedná se o děti z chudých či neúplných rodin, kde se s nimi špatně zachází. Uživateli jsou ve většině případů pedofilové, které sexuálně přitahují pohlavně nedospělé děti.

- **Sexuální turistika**

K rozvoji sexuální turistiky došlo ve druhé polovině 20. století vlivem rozšíření zahraniční turistiky a služebních cest do zahraničí. Trh tvoří nejen pedofilové, ale také ti, kteří vyhledávají sexuální kontakt s dětmi v pubertálním věku. Často se jedná o děti z chudých poměrů. Nejzávažnější na této problematice je snadná dostupnost.

4.2 Pojem sexuální zneužívání dětí

V anglosaské literatuře je sexuální zneužívání označováno jako Child Sexual Abuse (CSA).

Nejstarší definice je definice od Rady Evropy z roku 1992. Ta považuje za sexuální zneužití dítěte za „*nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoliv sexuální dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv kdo se s dítětem dostal do nějakého styku. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba. Sexuální zneužití se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužití zahrnuje setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavení dítěte pornografickým videozáznamům. Kontaktní nezužití je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů dítěte, pohlavnímu styku, orálnímu či análnímu sexu.*“ (Dunovský a kol., 1995, s. 71)

4.3 Formy sexuálního zneužívání

Vágnerová (2004, s. 618-619) dělí sexuální zneužívání na:

- **nekontaktní sexuální aktivity** – sem patří obscení telefonáty, kterým děti nerozumí, děsí je, avšak rozumí tomu, když jim někdo vyhrožuje, co by se stalo, kdyby něco prozradili. Dále sem patří voyeurismus, komentáře se sexuálním obsahem, exhibicionismus
- **kontaktní sexuální aktivity** – sem patří všechny způsoby, kdy agresor přijde do kontaktu s dítětem, kdy tento kontakt mu však musí přinášet sexuální uspokojení. Ty lze dále dělit na **penetrativní** (pronikající, např. koitus) a **nepenetrativní** (např. osahávání). Je však nutno oddělit klasické mazlení s dítětem, které je pouze projevem silné citové vazby

Dunovský a kol. (1995, s. 74-77) uvádějí různé druhy forem sexuálního obtěžování. Ty dělí na:

Bezdotykové formy CSA:

- **Harassment** – rozporuplná forma obtěžování, zde se pachatel snaží svou oběť zneklidnit a znepokojit a to buď poplácáním po zadku, slovně, nebo se pokouší dítě k sobě tisknout více než je zdrávo.

- **Exhibicionismus** – dospělý ukazuje své genitálie okolí, ale přednostně spíše dětem
- **Voajérství (voyeurismus)** – pachatel svou oběť sleduje při svlékání, masturbaci nebo při sexu a tím docílí sexuálního uspokojení. Oběť o tom ve většině případů ani neví.

Dotykové formy CSA

- **Osahávání** – jde o sexuální útok, kdy dospělý dítě líbá, nebo je osahává na erotogenních zónách (prsa, genitálie, hýždě). Tuto formu může doprovázet také grimasy nebo vulgární slova)
- **Frotérství** – jedinec dosahuje sexuálního uspokojení, když se otírá o jinou osobu.
- **Masturbace** – specifické dráždění penisu u chlapců, vagíny a klitoris u dívek. Pachatel provádí masturbaci na dítěti sám nebo nutí dítě, aby ji provádělo jemu, případně vzájemně.
- **Simulovaná soulož** – pachatel dosáhne sexuálního uspokojení třením svých genitálií a genitálie dítěte, aniž by došlo k penetraci (znásilnění) dítěte
- **Sexuální útok** – dospělý se snaží pomocí síly dítě osahávat a to i přes jeho odpor.
- **Znásilnění** – jedná se o sexuální útok, kdy se muž snaží svým penisem dostat do úst, vagíny či konečníku dítěte
- **Incest** - obecná definice zní, že jde o sex. aktivity mezi dvěma osobami, kterým není dovoleno zákonem uzavřít sňatek. Může jít o sexuální styk mezi: sourozenci, dítětem a příbuzným včetně nevlastního rodiče, dítětem a pokrevním rodičem
- **Pedofilní obtěžování** – jde o sexuální obtěžování prepubertálního dítěte dospělým
- **Orální sexuální aktivity** – pachatel líbá dítě nebo mu olizuje genitálie a naopak, dítě je nuceno orálně uspokojovat pachatele.
- **Fetišismus** – závisí na fixaci pachatele, může mít mnoho podob, např. dítě se převlékne do erotického oblečení
- **Sexuální aktivity se zvířaty**- převážně v pornografických filmech s dětmi
- **Sadomasochistické aktivity** – pachatel dosáhne sexuálního uspokojení, pokud trýzní svazováním, bitím či mučením dítě nebo je sám trýzněn.
- **Sexuální útok s následkem smrti** – sexuální devianti, kteří dítěti ublíží tak, že je usmrtí.

Pachatelé sexuálního zneužívání bývají většinou muži, je však nutné si uvědomit, že se může jednat i o ženy pachatelky. Lidé si často představují, že jde o lidi, u kterých to jde na

první pohled vidět. Opak je však pravdou. Pachatelé jsou mnohdy lidé, kteří jsou nenápadní, jezdí na dětské tábory, jsou z různých sociálních vrstev a mohou mít i vysokoškolská vzdělání.

4.4 Příčiny sexuálního zneužívání

Je mnoho různých příčin sexuálního zneužívání. Někdy se může jednat o dlouhodobou sexuální abstinenci v důsledku partnerských konfliktů, nemoci, častého pobývání v nemocnici, lázních, služebních cestách, na nočních směnách apod. nebo neschopnost najít si protějšek pro sexuální uspokojení. Jindy je to touha agresora po změně, protože se ve svém sexuálním životě cítí nespokojen a začne ho sexuálně přitahovat dítě. Může to zkusit jednou a pak si uvědomit, že překročil hranici nebo v tom najít zalíbení a pak je pro něj složité přestat. Takové dítě je pak dospělým většinou psychicky zstrašované, je mu zdůrazňována nutnost udržení společného tajemství a je neustále drženo v nejistotě, co by se strašného stalo, kdyby tuto dohodu nedodržel. Při prozrazení pak často pachatel tyto důvody neudává – možná si je ani neuvědomuje – ale spíše tvrdí, že ho dítě provokovalo svým chováním, že si o sex vlastně řeklo samo. Další z mnoha možných příčin, proč dospělý sexuálně zneužije dítě, jsou jeho sexuální deviace, čili sexuální úchylinky, jejichž příčiny jsou v duševní oblasti. Mezi nejčastější sexuální deviace řadíme pedofilii homosexuální, heterosexuální nebo bisexuální, sadismus, masochismus, exhibicionismus, voyerismus a transvestismus. (Dunovský a kol. 1995)

4.5 Následky sexuálního zneužívání

Pro každé dítě znamená zkušenost se sexuálním zneužitím velmi silný traumatický zážitek. Následky sexuálního zneužívání mohou být jak psychické, tak fyzické a ve většině případů takové následky ovlivňují další jeho vývoj.

- **Krátkodobé následky sexuálního zneužití**

Vaničková a kol. (1995) ve své publikaci dělí na specifické a nespecifické varovné známky.

- Specifické varovné známky – poranění vagíny, otoky pohlavních orgánů, dilatace anusu, poraněný hymen, zhmoždění prsou, nestřídmá masturbace, předčasně zahájený sexuální život.

- Nespecifické varovné známky – strach, úzkost, sebepoškozování, noční pomočování, cumlání prstů, bolesti břicha bez organické příčiny, poruchy spánku a noční běsy, agresivní chování, ztráta koníčků a kamarádů, záškoláctví a útěky z domova, lži, krádeže, užívání drog, poruchy příjmu potravy, sebevražedné chování, panický strach být o samotě s dospělými.

- **Dlouhodobé následky sexuálního zneužití**

Sexuální zneužívání, pokud není včas odhaleno, může vést k dlouhodobým následkům, které si oběť přenáší až do dospělosti. U každého jedince se můžou následky sexuálního zneužívání projevit jiným způsobem. Především záleží na vztahu k agresorovi, na době, po kterou bylo dítě zneužíváno. Dalším faktorem může být psychická odolnost oběti a to, jak se dokáže vyrovnat se stresem.

Mezi dlouhodobé následky sexuálního zneužití patří:

- deprese
- poruchy interpersonálních vztahů
- poruchy v sexuální oblasti
- promiskuita a prostituce
- změna náboženského vyznání
- problémy s partnerskými vztahy a rozvody
- závislost na návykových látkách

(Vaničková a kol., 1995)

- **Syndrom dětského přizpůsobení sexuálnímu zneužití**

Vaničková a kol. (1995) ve své publikaci uvádějí, že syndrom dětského přizpůsobení sexuálnímu zneužití zahrnuje pět kategorií:

- Utajování – velkou roli hraje závislost dítěte na sexuálně obtěžujícím dospělém. Dítě je takovým dospělým nabádáno k mlčení pod různými pohrůzkami. Nakonec převládá stud, pocit viny a strach z rozpadu rodiny nebo že mu nikdo neuvěří.
- Bezmocnost – agresorem velmi často bývá osoba, která je dítěti velmi blízká a na které je dítě závislé. Dítě nechápe, proč se tak dospělí chová, pociťuje bezmoc a má k němu ambivalentní vztah. Fakt, že se jedná o osobu, kterou má dítě rádo, umocňuje jeho bezmoc.
- Svedení a přizpůsobení se – objevuje se u sexuálního zneužívání, které je dlouhodobé a nebylo odhaleno včas. Je to způsob, jak se s danou situací dítě vyrovnává. Pociťuje zradu od osoby, která by mu měla poskytovat pocit

bezpečí a chránit ho, ale zároveň se přizpůsobuje vzrůstajícím sexuálním požadavkům agresora. Oběť je nucena se zvyšujícímu násilí přizpůsobit, což může vést k užívání drog, domácímu mučednictví, rozštěpení reality, alterované vědomí, sociopatologie, vztek, agrese, automutilace (sebepoškozování). Rovněž se dítě může naučit ze situace těžit a požívat tak výsady zpříjemňující život.

- Opožděné, konfliktní a nepřesvědčivé odhalení – k odhalení nedochází přímo na základě sexuálního zneužívání oběti, ale vede k tomu jiná událost v rodině, například konflikt mezi rodiči, rozvod nebo zneužívání mladšího sourozence. Svěření se předchází změně chování oběti v důsledku obranných mechanismů. Důsledkem toho dochází k tomu, že dítě je nařčeno ze lži, což vede k dalším citovým útokům.
- Odvolání výpovědi – na základě nedůvěry v okolí se často stává, že dítě vezme svou výpověď zpět. To, že mu nikdo nevěří, ho utvrdí v tom, že utajování je lepší volba. Dochází k sekundární viktimizaci, které může dítě poškodit daleko více, než samotný sexuální útok agresora.

- **Posttraumatická stresová porucha**

„Podle Mezinárodní klasifikace nemocí je posttraumatická stresová porucha (posttraumatic stress disorder, PTSD) zařazeno pod psychiatrické diagnózy pod věkou kapitolu „Reakce na závažný stres a poruchy přizpůsobení“.“ (Vaníčková a kol., 1999, s. 76)

Posttraumatická stresová porucha je opožděnou reakcí na prožitou stresovou událost, jako například sexuální zneužití. Tato porucha se může projevovat, nespavostí, nočními můrami, emoční otupělostí, ztrátou zájmu o cokoli, halucinacemi, poruchami řeči, emoční otupělostí, úzkostí a depresemi. Často se mohou objevovat sebevražedné myšlenky. Velkým problémem je při projevu této poruchy závislost na alkoholu nebo drogách. Posttraumatická stresová porucha se zpravidla projevuje až po určité době latence. Většinou jde o několik dnů, ž měsíců, nejdéle však půl roku. U jedince je velký předpoklad uzdravení avšak zřídka dochází k chronickému průběhu poruchy nebo k trvalé změně osobnosti. (Vaníčková a kol., 1999)

„Mezi nejtragičtější následky sexuálního zneužívání dítěte patří onemocnění, které může provázet oběť i dlouho do dospělosti. Někteří autoři je označují jako rozpolcenost, jiní jako netypickou schizofrenii. Asi nejvýstižnější označení je mnohočetnost. Během zneužívání

se dítě ve své bezmocnosti někdy uchyluje ke zvláštní formě úniku, ve které se „jakoby“ převtěluje do jiné osobnosti, do hračky, do zvířete apod. To, co se děje s jeho tělem, pozoruje jakoby z povzdálí, netýká se to dítěte, protože dítě v tom okamžiku je třeba plyšovým medvídkem. Dítě si navykne v krizových situacích na takové rozštěpování osobnosti, které je do jisté míry chrání. Tento návyk se po určité době může silně „zakódovat“ do osobnosti dítěte, že se objevuje později i v dospělosti jako reakce na nějaký podnět. Tento podnět nějakým způsobem souvisí s bývalými drastickými zážitky při zneužívání a vyvolá ochrannou reakci změny do jiné osobnosti.“ (Täubner, 1996, s. 31)

5 Prevence a ochrana dětí před násilím

Provazníková (1995) rozděluje zanedbávání, týrání a sexuální zneužívání na primární, sekundární a terciální.

5.1 Primární prevence

„Primární prevence podle definice Světové zdravotnické organizace znamená počínat si tak, aby k určitému neblahému společenskému jevu nedocházelo – tedy předejít jeho vzniku, potlačit jej v zárodku, nedat mu příležitost, nedat mu půdu, v níž by mohl zapustit kořeny“ (Dunovský a kol., 1995)

Jejím cílem je snížit pravděpodobnost výskytu a snížit také vznik poškození.

Provazníková (1995) primární prevenci dělí na: **specifickou** – zaměření na rizika, která mohou způsobit poškození, např. bránění, aby vznikly rizikové skupiny obyvatel, bránění výskytu rizikových životních situací. A **nespecifickou** – podporuje zdravý vývoj rodiny a dítěte.

Metody a zaměření primární prevence lze rozdělit do 4 skupin:

- **široká osvěta veřejnosti a obecná opatření** – toto je zaměřeno na působení na veřejnost, které připadá hlavně médiím, tisku, škole, a všem institucím, které se daným problémem zabývají. Lze sem zařadit i různé vyhlášky a zákony.
- **vzdělání pedagogů, rodičů a vychovatelů** – zde je kladen důraz na profesionálnost pedagogů a na rodičovskou odpovědnost. Rodiče i pedagogové by měli být informováni o tom, jaká mají děti práva, jakou péči jim zabezpečit a to přiměřeně dle věku každého dítěte, být informováni o správné životosprávě, o nebezpečnosti užívání drog a alkoholu.
- **praegradační výchova pedagogů a lékařů** – již při přípravě na tato povolání by jejich znalosti měli být zaměřeny na věkové zvláštnosti a kritická vývojová období dětí.
- **výchova dětí a mládeže** – zde je dobré pro děti vytvářet různé programy, ve školách pro děti a mládež pořádat různé sexuální besedy, přednášky. Měli by znát různá rizika poškození jejich zdraví i o tom, jak těmto poškozením předcházet.

5.1.1 Vzdělávání pedagogů

„Obsah edukace studentů učitelství z hlediska prevence sexuálního zneužívání dětí je dán jednak obsahem sexuální výchovy, který je schválen Ministerstvem školství ČR

a metodami či prostředky, které učitel aplikuje při pedagogické transformaci obsahu sexuální výchovy. Každý učitel mateřské a základní školy musí být vzděláván v obsahu sexuální výchovy, který má zvládnout každý žák mateřské a základní školy a v metodách a prostředcích, kterými se pedagogická transformace obsahu sexuální výchovy provádí.“ (Täubner in Weiss a kol., 2005, s. 70)

Ve vzdělávání lidí, kteří přímo pracují s dětmi ve věku do 15 let, se začleňuje kurz pedagogiky a psychologie, který má tři základní roviny:

- rovinu odbornou (např. vývojová psychologie, zdravotnická péče o dítě, diagnostika závadové rodiny)
- rovinu osvětové pedagogiky
- rovinu veřejně osvětovou (např. šíření osvěty mezi veřejností, dovednost diagnostikovat porušení práv dítěte a ohlašovat chování a situace ohrožující dítě) (Täubner in Weiss a kol., 2005)

5.1.2 Sexuální výchova

Sexuální výchovu lze zařadit nejen do prevence primární, ale i sekundární k ochraně rizikových dětí a dětí z rizikových rodin a terciární, ve které správná informovanost dětí může zabránit již probíhajícímu násilí a zmírnit tak jeho následky. (Vaníčková a kol., 1999)

Etické zásady otevřené sexuální výchovy:

- *„Nikdo nesmí jinou lidskou bytost využívat pro své sobecké uspokojení.*
- *Psychický a fyzický nátlak a agrese jsou porušováním osobní svobody.*
- *Sexualita jako součást partnerského vztahu je vždy mnohem přínosnější a hodnotnější než příležitostný sex.*
- *Naprostá většina lidí pozitivně hodnotí partnerskou věrnost a škola toto hodnocení podporuje.*
- *Úplné odmítání sexu, zprostředkovaného slovem i obrazem je kulturní artefakt. Naproti tomu je třeba namítat dehumanizaci, přítomnou v pornografii.*
- *Muži a ženy jsou v sexuální morálce rovnocenní. Zastaralou dvojí sexuální morálku je nutné odsoudit.*
- *Je třeba usilovat o změnu tradičních sexuálních rolí, protože jak se zdá, mají negativní vliv na sexuální partnerské vztahy.*

- *V sexuálních vztazích jako v jiných oblastech života je třeba odmítat rasovou diskriminaci.*
- *Škola má uvědoměle napomáhat zlepšení pozice homosexuálů ve společnosti.*
- *Sexuální vztahy existují též mezi tělesně a mentálně postiženými lidmi, mezi vězni, vojáky základní služby apod.*
- *Sexuální liberalizace má své meze. Není možné tolerovat takové sexuální projevy, které útočí na jiné lidi a zneužívají je.“ (Zvěřina, 2003, s. 252-253)*

5.1.3 Primární prevence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT) vydalo pod č.j. 21291/2010-28 **Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních**, které vymezuje začlenění prevence do školního vzdělávacího programu a školního řádu a definuje Preventivní program.

Školský zákon v § 12 odst. 1 definuje Minimální preventivní program jako: „*konkrétní dokument školy zaměřený zejména na výchovu a vzdělávání žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich osobnostní a emočně sociální rozvoj a komunikační dovednosti. Minimální preventivní program je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci nezletilých žáků školy. Minimální preventivní program je zpracováván na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je vyhodnocován průběžně a na závěr školního roku je hodnocena kvalita a efektivita zvolených strategií primární prevence. Dané hodnocení je součástí výroční zprávy o činnosti školy.“*

Je důležité si uvědomit, že každý případ sexuálního zneužití nebo jakéhokoliv jiného týrání dítěte je velice individuální, každé dítě tuto negativní zkušenost vnímá jinak a proto je nutné k tomuto problému adekvátně přistupovat. Součástí tohoto doporučení je také praktický návod pro školy, jak se zachovat v případě zjištění sexuálního zneužívání dětí. Podrobně metodicky vede školské pracovníky, jak jednat s dítětem, o jehož sexuálním zneužívání, týrání nebo zanedbávání se dozvěděli různými způsoby, jak vést s takovým dítětem rozhovor a za jakých okolností vyrozumět rodiče, orgán sociálně právní ochrany dětí a Policii ČR.

CO DĚLAT, KDYŽ – INTERVENCE PEDAGOGA

Mám to oznámit rodičům, když je zneužívatelem někdo z rodiny?

V takovém případě je důležité respektovat přání dítěte. Vždy má možnost se svěřit nějakému členu své rodiny a jistě mělo závažný důvod, proč tak neučinilo. Je ale také důležité, o jaký typ zneužívání jde. V případě jednorázového napadení se věc rodičům oznámí. V případě dlouhodobé záležitosti se věc přednostně oznámí orgánu sociálně právní ochrany nebo policii.

Učitel může žákovi zachránit i život

Školy a školská zařízení vedle lékařů případy zneužívání dětí oznamují příslušným úřadům nejčastěji. Pedagogové jsou navíc s dětmi ještě v užším kontaktu než lékaři. S učitelem hned vedle rodičů tráví dítě nejvíce času. A pokud pedagog vyučuje dítě, které je pravděpodobně týráno, může sehrát klíčovou roli při zamezení dalšímu týrání – může mu pomoci zbavit ho dalšího fyzického nebo psychického týrání může mu dokonce někdy zachránit i život.

Náhlé změny jako alarm

Důležité je, aby si učitel všiml a odhalil to, že dítě nese nějaké stopy po týrání. Jde o změny chování žáka nebo o fyzické známky vypovídající o násilném zacházení s dítětem. Nejčastějším signálem ukazujícím na možné týrání je náhlé podstatné zhoršení prospěchu žáka, kterému začne být úplně jedno, jestli dostane dobrou nebo špatnou známku. Z veselého dítěte se často stane úzkostný žák, který je neprůbojný. Může mít i nejrůznější problémy ve vztazích se spolužáky. Dříve kamarádské dítě se začne najednou ostatním stranit nebo se vůči nim začne chovat agresivně. Mohou se projevit i nejrůznější poruchy pravidelných návyků – spaní (chodí do školy pozdě) nebo stravování (při obědě opakovaně nedojídá). Pokud jde o fyzické známky, má jedinečnou možnost učitel tělocviku všimnout si různých modřin, odřenin či nezvyklé únavy či apatie žáka. Další, méně viditelné signály, které může učitel zaregistrovat, jsou potíže při sezení v lavici, které mohou nasvědčovat zažívacím potížím nebo krvi v moči.

Rozhovor s žákem je klíčový

Když učitel po zpozorování neklamných známek vzbuzujících podezření na syndrom týraného dítěte dojde k závěru, že dítěti je třeba pomoci, měl by se vždy nejdříve pokusit navázat s žákem osobní kontakt. V soukromí se žáka dotáže na příznaky, které u něj zpozoroval. Celou situaci samozřejmě zjednodušuje situace, kdy vztah mezi učitelem a žákem není striktně formální. Učitel může žákovi nabídnout občerstvení a rozhovor začne zeširoka – nedoporučuje se při takovém rozhovoru se problému věnovat okamžitě. Předpokladem je, že takový rozhovor vede třídní učitel. Není to však podmínkou. Je dobré, aby s žákem hovořil

učitel, který s ním má méně formální vztah, např. tělocvikář nebo učitel oblíbeného předmětu žáka.

Když je dítě nedůvěřivé

Je prakticky nemožné stanovit přesnou hranici toho, kdy by měl učitel již ustoupit z role prvního kontaktu ve věci týraného dítěte a o problému informovat další instituce. Každý případ je individuální. Především je dobré se obrátit na pedagogicko-psychologickou poradnu v situaci, kdy se učitel nedaří navázat kontakt s žákem. Jednou z možností, kdy se žák odmítá svěřit učiteli je, že mu doporučí se obrátit se svým problémem na Linku bezpečí. Dítě si tak může o svém problému pohovořit anonymně a záleží jen na něm, zda se stane důvěřivějším a sdělí na sebe kontakt. Pokud se ani odborníkovi na druhé straně linky nedaří navázat bližší kontakt, doporučí mu, aby se obrátil na někoho, komu důvěřuje. Učitel by se v takové situaci měl obrátit i na spolužáky nebo sourozence a zeptat se jich, zda neví něco bližšího příčině jeho problémů. Je důležité si uvědomit, že vystoupení z anonymity je pro dítě to nejsložitější, co po něm můžeme chtít. Nepochybně to souvisí s faktem, že má mluvit o tom, že mu ubližují jeho nejbližší.

Rodič může situaci ujasnit

I přes skutečnost, že právě rodič nebo jiný zákonný zástupce, je pravděpodobným původcem týrání, by škola neměla rodiče z celého procesu pomoci žákovy automaticky vyřadovat. Když si učitel pozve do školy rodiče žáka, je nežádoucí ihned po něm požadovat vysvětlení, kdo doma týrá jejich dítě. Učitel se v první fázi dotazuje na příčinu problémů jejich dítěte. Může tak i zjistit, že skutečným důvodem jeho problémů není domácí týrání. Nebo může být pro rodiče varování, že osud jeho dítěte není škole lhostejný a uvědomí si, že další ubližování dítěti může mít pro něj vážné následky. Navíc může učitel z chování rodiče nepřímo poznat, jestli v rodině dochází k týrání dítěte. Rozumný rodič nebo zákonný zástupce, který dítěti neubližuje, uvítá zájem školy a přijme nabízenou pomoc školy. Pokud učitel od rodiče nic nezjistí a problémy žáka i nadále přetrvávají, je načase zapojit odborníka. Rovněž rozhovor učitele se žákem může vyvrátit nebo potvrdit, zda-li se nejedná o šikanu ze strany spolužáků. Pedagog se také při kontaktu se zákonnými zástupci žáka může seznámit, z jakého sociálního prostředí žák pochází.

Na řadě je odborník

Každý pedagog si sám zvolí postup, který považuje v daném případě za nejlepší. Tehdy, když dítě přizná, že bylo týráno nebo když si pedagog jiným způsobem ověří, že dítě bylo jiným způsobem fyzicky nebo psychicky poškozeno, měl by kontaktovat odborníky. Při zjištění fyzické újmy se nedoporučuje kontaktovat pouze lékaře, protože pediatr si přeje doprovod

zákonného zástupce. Také pedagogicko-psychologická poradna vyžaduje účast rodiče, ale pokud si škola vyjedná kontakt bez účasti rodičů, je toto porušení pravidel tolerováno. Prioritou je pomoc žákovi za každou cenu. V případě, že se učitel utvrdí v tom, že je dítě týráno, situace se nelepší a ani kontakt s rodiči k ničemu nevede, doporučuje se kontaktovat nejdříve OSPOD, podle toho pod kterou obec s rozšířenou působností spadá. Pokud se škola neobrátil na rodiče, má plné právo kontaktovat OSPOD přímo. Tento úřad vede evidenci problémových rodin, takže je možné, že po avízu školy budou sociální pracovníci hned vědět, o jaké problémy se v dané rodině jedná.

Základní informace – tabu zóny

Velmi důležitá je prevence. Záleží na každém pedagogovi, jak do výuky začlení problematiku nebezpečí týrání dítěte. Škola by měla žáky seznámit s tím, že součástí jejich práv jsou i informace o tom, že nikdo nemá právo jim ubližovat. Téma týrání dítěte, zvláště pohlavního zneužívání, může škola zařadit do sexuální výchovy a pozvat si příslušného odborníka. Děti by se měly v průběhu školní docházky dozvědět, kde jsou hranice, které by ani rodič neměl překročit a co dělat a na koho se obrátit v případě, pokud se setká s prvními projevy týrání, zneužívání nebo zanedbávání. Každé dítě by mělo dobře znát tabu zóny na svém těle a vědět na koho se obrátit i v případě, že má pochybnosti o správnosti chování svých blízkých k vlastní osobě.

Jak řešit sexuální zneužívání

- dítě se mi svěří osobně:

1. uvědomit si, že jde o velmi citlivou záležitost
2. seznámit s tím co nejuzší okruh dalších osob
3. pokud se zneužívání dopouští rodič, není žádoucí informovat ho o tom, že se vám dítě svěřilo
4. komunikovat s dítětem – podrobnější vyšetřování nechat na psychologovi a policii
5. vhodně dítěti sdělit, že skutečnost musíte ohlásit na policii
6. ohlásit na policii
7. ocenit dítě, že za vámi přišlo a ujistit ho, že pro ně uděláte všechno, co je ve vašich silách
8. jestliže dítě nechce, abyste věc ohlásili, situaci konzultujte s odborníkem, ale od oznámení události vás to nesmí odradit

Dozvíím se – oznámím řediteli – kontaktujeme policii a orgán sociálně-právní ochrany dětí

Zjistím to z nějaké školní ankety nebo dotazníku

Dítě se někdy vyjadřuje v náznacích a nejasně, proto je velmi důležité porozumět tomu, co chce dítě vlastně říct. Je důležité s ním po vyučování nebo o přestávce navázat rozhovor, ale tak, abyste nebudili nežádoucí pozornost. Pokud dítě potvrdí týrání, následuje výše uvedený postup. Dítě není u výsledku, ponechá se mu prostor pro volné vyprávění.

Dozvíím se to od spolužáků nebo jiných zdrojů

Je důležité popřemýšlet, jestli tomu nasvědčuje i vlastní pozorování a poté navázat s dítětem rozhovor, ale do ničeho ho nenutit. Je potřeba prostředníkovi sdělit, že zneužívané dítě musí přijít samo. V případě nejasností a pochybností je žádoucí věc oznámit orgánu sociálně-právní ochrany, který věc prošetří.

Dítě je obětí sexuálního napadení

Jestliže se stalo obětí napadení cestou do školy a útočníkem je neznámá osoba, potom urychleně vše oznamte policii, rodičům a orgánu sociálně-právní ochrany dítěte. Je důležité se chovat pevně, odhodlaně a dítě neopouštět až do příchodu rodičů.

V jakém případě vyrozumět Policii ČR/OSPOD

Pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení, pokud má podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Co by mělo být cílem řešení

Cílem musí být předejít vzniku traumatizace dítěte, zabránit pokračování a zabránit rozvoji dlouhodobých zdravotních, sociálních a psychologických následků.

Doporučené odkazy

- Dětské krizové centrum, tel: 241 484 149
- Internetová poradna: problem@ditekrize.cz
- Linka bezpečí, tel: 800 155 555
- Linka důvěry RIAPS: 222 580 697, linka@mcssp.cz
- www.capl.d.cz/linky.php (adresář linek důvěry v celé ČR)

5.2 Sekundární prevence

Jejím cílem je vyhledat rizikové skupiny obyvatel a rizikové životní situace, které se týkají zanedbávání, týrání či sexuálního zneužívání. Okolnosti, které ovlivňují tato rizika, vycházejí z dítěte samotného, z rodiny dítěte, ze školy, nebo ze skupiny dětí samotných.

Z dítěte samotného – může jít o různé typy dětí – děti s lehkými mozkovými dysfunkcemi, neklidné, podrážděné, se sklonem k trucovitému chování, zlostně, plačtivé, může se jednat o děti s různým stupněm retardace, děti se sníženými intelektovými schopnostmi děti neobratné

Z rodiny dítěte – riziková rodina je ta, kdy buď oba, nebo jeden z rodičů není schopen převzít zodpovědnost za rodičovskou roli. Může se jednat o rodiče, kteří jsou velmi mladí a kteří počali ve velmi mladém věku nebo agresivní a impulsivní, rodiče se závislostí na alkoholu či drogách, lidé, kteří jsou příliš zaměstnáni svou prací a nemají dostatek času nebo naopak lidé nezaměstnaní, může jít také o lidi, kteří jsou ve chronické stresové situaci, jsou zklamaní, či neúspěšní.

Ze školy - škola může mít na dítě příliš vysoké, ale i příliš nízké nároky a toto může vést k poruchám chování, poruchám učení, nebo až vážné poruše zdraví. Nejčastější příčinou zátěže může být např. **škola**, kdy učitelé mohou nedostatečně podporovat žáka, nebo pro něj nemusí mít dostatek porozumění, dále to může být **učební zátěž**, dítě může být nezralé, nebo může mít poruchy učení, **sociální role žáka** a jako poslední **vztah školy a rodiny**, rodiče mohou mít nezájem o dítě, nebo až příliš vysoký zájem a na dítě kladou až vysoké cíle.

Ze skupiny dětí - dítě, které je díky svému chování nesrozumitelné dospělému, často navazuje vztahy se svými vrstevníky. Takové děti navazují pak vztahy v jiných vztazích, mimo školu a tím se také může zvýšit riziko jeho zneužívání.

5.3 Terciální prevence

O tuto prevenci se jedná ve chvíli, kdy již k nějakému poškození dítěte došlo. Je nutné zajistit, aby se daná věc již neopakovala a je potřeba zmenšit co největší rizika dalšího poškození dítěte. Když se zjistí nějaký případ výskytu zanedbávání, týrání či sexuálního zneužívání, je nutné svým šetřením či šetřením v okolí dítěte získat co nejvíce informací a poté se rozhoduje o tom, zda dítě i nadále zůstane v rodině, nebo ne. Tato rozhodnutí však nemusí být konečná.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Úvod praktické části

V předchozích kapitolách byla teoreticky nastíněna problematika syndromu CAN. V praktické části se budu opírat o dva konkrétní skutečné případy nezletilých dívek, které byly v zázemí své rodiny sexuálně zneužívány osobou blízkou. Poukážu také na to, jak je pro dítě v takových situacích důležitý pocit bezpečí a pocit jistoty rodinného zázemí a jaké okolnosti mají vliv na míru intenzity prožitého traumatu a způsobených následků.

6 Cíl a metodologie výzkumu

Cílem praktické části je ověření předpokladu, že syndrom CAN – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, má odlišný dopad na dítě, žijící v prostředí dysfunkční rodiny a na dítě, jehož rodinné prostředí je naopak bezproblémové.

K naplnění stanoveného cíle jsem zvolila kvalitativní metodu případových studií, přičemž pro účely této práce byly vybrány dva odlišné případy sexuálního zneužití dívek, kdy v jednom případě se jednalo o dlouhodobé zneužívání nevlastním otcem a v druhém případě o jednorázové zneužití strýcem. Pracovala jsem s informacemi, poskytnutými pedagogickými pracovníky školních zařízení, které dívky v době popisovaných událostí navštěvovaly, a dále od pracovníků odboru sociálně právní ochrany dětí, které v rodinách v rámci svých pravomocí intervenovaly.

6.1 Kvalitativní výzkum – případová studie, nestandardizovaný rozhovor

Kvalitativní výzkum se zaměřuje na to, jak jednotlivci nebo skupiny nahlízejí, chápou a interpretují daný problém. V kvalitativním výzkumu se neuvžívá statistických metod a technik jako je tomu ve výzkumu kvantitativním. Případová studie podrobně popisuje nebo rozebírá jeden nebo několik málo případů z praxe. Popisuje vztahy v celkovém kontextu a zachycuje složitost případu. Předpokladem je důkladné prozkoumání zvolených případů a porozumění tak jiným podobným případům. (Hendl, 2005)

Pro účely této práce byly informace pro výzkum získávány prostřednictvím nestandardizovaného rozhovoru, který se vzhledem k citlivosti tématu jevil jako vhodný prostředek, neboť neklade nároky na strukturalizaci rozhovoru a dává prostor pro spontaneitu respondentů a reflexivní reakci dotazovatele.

7 Případové studie

Zpracovávání následujících kazuistik si vyžádalo respektování zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, proto byla změněna místa a údaje osob, které jsou do případů zainteresovány. Rovněž nebudou zveřejňovány žádné dokumenty ani osoby, které na základě nestandardizovaného rozhovoru, poskytly tolik potřebné informace důležité pro sepsání následujících případů. Ne všechny tyto informace však bylo možné zveřejnit s přihlédnutím na výše uvedený zákon.

7.1 Případ č. 1 – sexuální zneužívání nevlastním otcem

V tomto případě se jedná o sexuální zneužívání dvou nezletilých sester nevlastním otcem. Klíčovou roli v objasnění tohoto případu sehrála třídní učitelka starší z nich, která také poskytla potřebné informace k celému příběhu. V době událostí studovala tehdy šestnáctiletá Renata první ročník střední školy. Její mladší sestra Monika byla žákyní sedmého ročníku základní školy. Obě dívky vyrůstaly v domácnosti se svou matkou a nevlastním otcem, jiné děti se v domácnosti nenacházely. Biologický otec obou dívek rodinu opustil ještě v době, než Renata započala povinnou školní docházku a o dívky dlouhodobě neprojevoval jakýkoliv zájem.

Dle výpovědi třídní učitelky byla Renata nenápadná dívka spíše tiché povahy, s průměrným prospěchem, který se však ke konci školního roku výrazně a nápadně zhoršil a pedagogové si všimli, že chodí do školy stále více unavená. Poté, co se třídní učitelce podařilo s Renatou navázat bližší osobní kontakt, se jí dívka svěřila, že ji sexuálně zneužívá její nevlastní otec. Dále uvedla, že tento v jednom případě osahával i její mladší sestru Moniku. Třídní učitelka se se svými zjištěními obrátila na ředitele školy a na školního metodika prevence, kteří následně celou věc oznámili Policii ČR a místně příslušnému orgánu sociálně právní ochrany dětí.

Ze spisu vedeného sociálními pracovníky vyplývá, že celá věc započala v době, kdy Renata ještě chodila na základní školu. Nevlastní otec využíval skutečnosti, že matka chodila brzy ráno do práce a on zůstával s oběma dívkami sám doma. Přicházel za Renatou do dětského pokoje, kde ji pod peřinou osahával, masturboval před ní a jeho útoky se postupně vystupňovaly až k provádění soulože a k nucení dívky k orálnímu sexu. Ze začátku se nezletilá snažila jednání bránit, ale byla nevlastním otcem nabádána, aby nekřičela, že vzbudí svoji mladší sestru, která spala ve vedlejším pokoji. Při provádění

uvedených sexuálních praktik jí říkal, aby se nebála, že ji připravuje na „řádný život“. Důrazně ji zakázal o jejich společných chvílích hovořit před matkou a jinými osobami a argumentoval tím, že v případě prozrazení by měl jako voják z povolání velké problémy v práci a rodina by se tak mohla dostat do existenčních potíží, jelikož je na jeho výdělků závislá. Dalším, možná snad i daleko horším důvodem, proč se Renata nikomu nesvěřila dříve, byl fakt, že jí otec vyhrožoval, že ublíží její mladší sestře, pokud to někomu řekne nebo pokud nebude „poslušná“. Při zkoumání tohoto případu pohlavního zneužívání byl zjišťován i vztah nezletilých dcer k matce. Vyšlo najevo, že matka pocházela ze čtyř dětí, v dětském věku osiřela a byla vychována tetou v chudých poměrech. Rodičovskou lásku v pravém smyslu slova matka nikdy nepocítila, teta jí sice zajišťovala více méně přijatelné materiální zázemí, city k této však nijak zvlášť navenek neprojevovala. Toto se promítlo ve vztazích matky v její vlastní rodině. Po vzoru svojí tety byla k dcerám citově chladná, a jelikož tyto pocházely z jejího prvního, neúspěšného manželství, částečně jim i kladla za vinu rozpad předchozího vztahu. Za rok po rozvodu se seznámila s novým partnerem, který byl ve služebním poměru u Armády ČR, přičemž ve svém zaměstnání měl relativně vysoké postavení. Matka při pozdější výpovědi před orgány činnými v trestním řízení uvedla, že jí imponoval vyšší partnerům věk, neboť tento byl o sedmnáct let starší, a dále to, že se po materiální stránce začal řádně starat o nově nabytou rodinu, kterou vzhledem ke svému zaměstnání dokázal z hlediska finančního dobře zabezpečit. Dle jejího vyjádření se jí líbilo, že partner vlastnil čtyřpokojový, komfortně zařízený byt a osobní automobil, a že měl vždy dostatek finančních prostředků. Manžel byl k ní podle jejího tvrzení nadměru pozorný a rozuměli si i po sexuální stránce. V roli nevlastního otce vystupoval silně autoritativně, dokázal si z jejího pohledu zjednat respekt u dětí. Pachatel sám ke svojí osobě uvádí, že si byl plně vědom závislosti manželky na svojí osobě. Byl vychováván otcem, rovněž vojákem z povolání, který doma vládl pevnou rukou. Následné psychiatrické vyšetření u pachatele neprokázalo přítomnost duševní poruchy. Znalci nenašli v analýze dostupných faktů žádné symptomy, které by svědčily o tom, že trpí sexuální deviací typu pedofilie. Nevlastní otec byl odsouzen k trestu odnětí svobody v délce trvání osm let a svůj trest si odpykává ve věznicí s dozorem.

Na celé věci je zarážející, že Renata byla svým nevlastním otcem zneužívána dva roky a po celou tuto dobu si nikdo z jejího bližšího okolí ničeho nevšiml. Velkou roli v tomto paradoxně sehrál fakt, že spolu se svojí mladší sestrou měla velice silný citový vztah. Renata později vypověděla, že na sobě nedávala nic znát, protože měla strach, že otec ublíží i její mladší sestře, čímž jí také mnohokrát při provádění sexuálních praktik vyhrožoval.

U Renaty se projevil syndrom dětského přizpůsobení sexuálnímu zneužití, který spočíval v utajování otcova jednání právě z obavy o mladší sestru. Následky jednání svého nevlastního otce si Renata s sebou nese doposud v podobě posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje poruchou spánku, úzkostnými stavy a depresemi. Z toho důvodu se již šestým rokem ambulantně léčí na psychiatrii. Renata se také potýká s problémy v oblasti navazování partnerských vztahů, které souvisejí s neschopností důvěřovat osobám opačného pohlaví a mít s nimi intimnější vztah.

V celém případě je důležitá také role Renatiny a Moničiny matky, která jako rodič absolutně selhala, když nebyla schopna poskytnout dceři takové zázemí, aby jí se svými problémy svěřila. Matka se o zneužívání dcery dozvěděla až od státních orgánů, Renata nikdy nenašla odvalu matku v této věci oslovit, neměla vůči ní pocit důvěry. Matka zpočátku odmítala příslušným orgánům uvěřit, že se něco takového v její rodině děje a obviňovala Renatu z účelových fabulací s tím, že tak činila, aby zničila její další partnerský vztah. Obě dívky byly z tohoto důvodu rozhodnutím soudu svěřeny do péče příbuzným, k nimž se odstěhovaly ihned poté, co celá záležitost vyšla najevo.

7.2 Příklad č. 2 – sexuální zneužití strýcem

V tomto případě se jedná o sexuální zneužití nezletilé Kristýny strýcem. Kristýnina rodina pochází z malého města, kde dívka také navštěvovala základní školu. Dle sdělení třídní učitelky to byla usměvavá, veselá dívka se spoustou kamarádů a vždy měla velmi dobrý prospěch. Kristýna bydlela ve společné domácnosti s rodiči a sourozencem, přičemž dům rodina obývala společně s dalšími příbuznými, a to se strýcem ze strany otce a jeho manželkou. Otec Kristýny je zaměstnán jako mistr u montážní firmy, kdy vzhledem ke svému zaměstnání tráví hodně času na montážích v zahraničí. Matka pracuje jako administrativní pracovnice jedné společnosti ve vedlejší městi. Vzhledem k vytíženosti obou rodičů se často stávalo, že děti hlídala teta se strýcem. Rodina měla v okolí pověst dobře situované bezproblémové rodiny. Děti chodily rádně do školy a vynikaly dobrým prospěchem.

Otec Kristýny pochází ze dvou dětí. Jejich rodiče měli spolu hezký vztah a své děti vychovávali v křesťanském duchu. Kristýnin dědeček měl přirozenou autoritu, ale svou ženu ctil a syny vychovával rádně. Oba bratři si vždy rozuměli, a proto také po smrti rodičů zůstali společně se svými rodinami bydlet v jejich rodinném domě, kde každá rodina obývala jedno patro domu a společně užívali zahradu.

Strýc s tetou žádné děti neměli. Z počátku to teta těžce nesla, zvláště v době, kdy se narodila Kristýna a později i její mladší bratr. Postupem času se se svou situací smířila a ochotně neteř a synovce hlídala ve chvílích, kdy byli jejich rodiče pracovně vytížení. Po nějakém čase však v manželství tety a strýce nastala krize, kterou se jim nepodařilo zvládnout a jejich manželství po patnácti letech skončilo rozvodem. Strýc později vypověděl, že mu žena nikdy neodpustila fakt, že neměli vlastní děti, protože to byly právě jeho zdravotní problémy, které tuto skutečnost zapříčinily. Teta se odstěhovala zpět ke své rodině na Slovensko, odkud pocházela a strýc zůstal ve vile s rodinou svého bratra sám. Pro strýce to byla velká změna, se kterou se jen těžce vyrovnával a svou situaci po večer řešil příležitostným konzumováním alkoholu. Tomu však nikdy nepropadl natolik, aby nebyl schopen dohlédnout na bratrovy děti. Vždy, když byl požádán o pomoc s hlídáním, konzumace alkoholu se po nezbytně nutnou dobu zdržel.

Ke zneužití Kristýny strýcem došlo v době, kdy tento obě děti na žádost rodičů hlídal a zůstal s nimi v rodinné vile o samotě. Hlídání probíhalo ve večerních hodinách. V té době chodila Kristýna do sedmé třídy na místní základní školu. Na svůj věk byla poměrně vyspělá, čehož si ten večer všiml i strýc, když mu byla popřát dobrou noc pouze v letním pyžamu. Pustil si televizi a vypil asi čtyři lahvová piva. Kolem půlnoci se vydal do pokoje své neteře, kde ji nejdříve, jak později popsal u svého doznání, pouze pozoroval, jak spí. Poté si k ní však přilehl do postele a začal ji hladit na prsou, což Kristýnu probudilo. Strýc jí zakryl ústa dlaní, aby nekřičela a řekl jí, když bude hodná holka, tak jí neublíží, že si spolu jen trochu užijí a že se jí to bude líbit. Kristýna z dechu strýce poznala, že je opilý, a proto dostala strach. Z dostupných dokumentů je zřejmé, že strýc Kristýnu hladil i na genitáliích a zasouval jí jeden prst do pochvy. Požadoval, aby se ho i ona dotýkala jeho pohlavního orgánu a následně ji přinutil k orálnímu sexu. Když se sexuálně uspokojil, apeloval na dívku, aby nikomu nic neříkala, že to popře a nikdo jí stejně neuvěří. Poté z pokoje odešel do obývacího pokoje. Kolem druhé hodiny ranní se do vily vrátili Kristýniny rodiče a strýc odešel do svého bytu.

Ráno, když přišla Kristýna na snídání, měla zarudlé a oteklé oči od pláče a snídání se ani nedotkla. Matka se proto ihned začala zajímat, co se jí přihodilo. Nejdříve se domnívala, že Kristýna prožívá svoje první trable s láskou nebo že se pohádala s kamarádkou. Dcera však mlčela a na matčiny otázky nic neodpovídala. Až po delším naléhání se jí ještě toho rána se svým hrůzným nočním zážitkem svěřila. Matku ani na okamžik nenapadlo, že by jí dcera lhala, ale jen těžce si připouštěla možnost, že by člověk, se kterým žije pod jednou střechou a své děti mu do opatrování svěřuje od útlého dětství, byl něčeho podobného schopen.

Rodiče nicméně toho dne celou věc oznámili na Policii ČR a následovalo strýcovo zadržení, při kterém se ke všemu doznal. Uvedl, že byl dlouhodobě frustrovaný z toho, že po rozvodu nebyl schopen navázat kontakt s žádnou jinou ženou a v inkriminovaný večer nedokázal potlačit svůj sexuální pud. Uvědomuje si, že se dopustil neomluvitelného jednání a lituje, že ublížil bezbranné dívce a zradil celou rodinu. Strýc byl okresním soudem odsouzen ke čtyřem rokům odnětí svobody a po odpykání svého trestu se již do vily nevrátil a s rodinou již neudrží žádný kontakt.

Třídní učitelka uvedla, že po této negativní zkušenosti se prospěch Kristýny zhoršil a z veselého a upovídaného děvčete se stala uzavřená dívka stranící se společnosti. Avšak za pomoci psychologa a podpory rodiny, která ani na okamžik o dívce nepochybovala, se Kristýně podařilo toto období překonat a pomalými kroky se vrátila ke svému původnímu životu.

8 Shrnutí praktické části

První případ pojednává o osudu dvou sester, které vyrůstaly s matkou a nevlastním otcem. Starší sestra se stala obětí pravidelného sexuálního zneužívání ze strany nevlastního otce, který jí vyhrožoval, že pokud o jeho jednání někomu poví, ublíží její mladší sestře. Dívka proto z obavy o svou sestru snášela sexuální zneužívání po dobu dlouhých dvou let, až do chvíle, kdy se jí mladší sestra svěřila, že ji nevlastní otec osahával. Po tomto zjištění si dle svých slov uvědomila, že dál už nemůže, ale neuměla celou věc řešit. Věděla však, že u matky se podpory nedočká, protože tato dcerám nikdy svou mateřskou lásku neprojevovala. Svěřila se třídní učitelce, které se dívku podařilo přesvědčit, že je třeba celou věc ohlásit příslušným orgánům. Následky sexuálního zneužívání si s sebou dívka nese až do dospělosti a po prožitém traumatu je v dlouhodobé psychiatrické péči. Pokud se týká reakce matky na odhalení případu zneužívání, tato nejenže obviňovala dceru ze lži, ale následně jí i kladla za vinu rozpad již druhého manželství. Obě dívky byly následně svěřeny do péče příbuzným, ke kterým se odstěhovaly ihned, jak celá věc vyšla najevo.

Druhý případ vypovídá o příběhu dívky, jež byla jednorázově zneužita svým strýcem, který žil společně s její rodinou v jednom domě. Dívka měla i přes děsivý zážitek velké štěstí, že našla oporu v rodině, která jí pomohla tuto negativní zkušenost překonat s minimálními následky. Matka této dívky ihned zpozorovala změny v dceřině chování a zajímala se o její problémy. Nenechala se odradit dceřiným počátečním pasivním přístupem a přiměla jí k tomu, aby se jí svěřila. Nepochybovala o dceřině pravdomluvnosti a spolu s manželem sama iniciovala oznámení celé věci orgánům policie.

Z výše uvedeného je zřejmé, že kvalitní rodinné zázemí může hrát pozitivní roli při včasném podchycení případů sexuálního zneužívání, případně týrání dětí. V případě Renaty absentovala důvěra v osobu matky a k odhalení zneužívání došlo až po dlouhých dvou letech. Vznikl tak prostor k vystupňování pachatelova chování vůči dětské oběti a tím ke zhoršení následků na psychiku zneužívaného dítěte. Sekundárně pak byla dcera poškozena reakcí matky na oznámení případu, kdy odmítla informaci přijmout jako pravdivou a dceru obvinila z účelových lží a z následného rozpadu svého partnerského vztahu. Oproti tomu v případě Kristýny měla na odhalení zneužívání vliv adekvátní citlivost matky na změny v chování dcery a na její absolutní důvěru v pravdivost jejího tvrzení, a to i přes skutečnost, že pachatelem byl blízký člen rodiny, u kterého do té doby neexistovalo žádné podezření na jakékoliv nežádoucí chování. Ačkoliv z trestního spisu vyplynulo, že v tomto konkrétním případě se jednalo spíše o jednorázový útok pachatele, bez sklonu k recidivě, nelze

jednoznačně vyloučit, že by mohlo při podobných příležitostech dojít k opakování činu, pokud by zneužití neteře strýcem zůstalo latentní.

ZÁVĚR

Teoretická část bakalářské práce nabízí obecný náhled na problematiku syndromu CAN – syndromu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí. Je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola je zaměřena na dítě a na to, jak se jeho postavení ve společnosti vyvíjelo postupem času. Další kapitola pojednává o rodině, jejích funkcích a základních typech. V následujících kapitolách pojednávám o problematice Syndromu CAN s uvedením různých definic tohoto pojmu a popisuji jednotlivé formy syndromu, mezi které patří týrání psychické nebo fyzické, sexuální zneužívání, zanedbávání a v neposlední řadě šikana. Sexuálnímu zneužívání je věnována samostatná kapitola, ve které jsou popsány její formy, příčiny i následky.

V další kapitole se zabývám důležitou otázkou prevence, která se dělí na primární, sekundární a terciální. Podrobněji se zaměřuji na prevenci primární. V dnešní době považuji za nutnost, aby všichni dospělí, kteří se nějakým způsobem zabývají výchovou, byli důkladně obeznámeni s různými příznaky zneužívání nebo týrání dětí a uměli je nejen včas rozpoznat, ale také ohroženým dětem adekvátně pomoci. Neméně důležitou roli hraje i informovanost samotných dětí, které by měly být s danou problematikou vhodným způsobem seznámeny, aby si již v předškolním věku uvědomovaly, co si dospělý smí ve vztahu k nim dovolit, co je již nepřijatelný zásah do jejich práv a na koho se v takové situaci mohou obrátit.

Zatímco teoretická část nabízí obecný úhel pohledu na danou problematiku, praktická část je zaměřena na rozbor a popis dvou konkrétních reálných případů sexuálního zneužívání nezletilých dívek, ve kterých pachatelem násilí byli muži z řad rodinných příslušníků nebo blízkých osob a k činu docházelo v domácím prostředí. Bylo demonstrováno, jak je v takových situacích důležité zdravé rodinné zázemí vybudované na vzájemné důvěře mezi rodiči a dětmi, které cítí podporu rodičů a dokáží se jim se svými problémy svěřit. To přispěje jak k rychlému odhalení agresorova jednání, tak i k minimalizaci následků na psychiku zneužitého dítěte.

Informace pro praktickou část byly získávány formou nestandardizovaného rozhovoru, kdy toto se ukázalo jako správná volba. Před realizací rozhovorů jsem již měla k dispozici dostatek informací o daných případech, které jsem načerpala ze spisového materiálu. O znalosti těchto dat jsem se při rozhovorech s respondenty opírala a mohla jsem reagovat na jejich sdělení dalšími doplňujícími dotazy. Pedagogičtí a sociální pracovníci, se kterými jsem v rámci výzkumu hovořila, nebyli při svých odpovědích limitováni tak, jak tomu je u standardizovaného rozhovoru. Určitá míra formality byla sice zachována, rozhovor však

probíhal více spontánně a respondenti se k probíranému tématu vyjadřovali do nejmenších detailů. Tímto způsobem se podařilo získat potřebné množství informací, které adekvátním způsobem doplnily dříve shromážděná data ze spisových materiálů.

Zneužívání dětí je fenomén, který v lidské společnosti v různých formách existuje již po staletí. V současné době sice již není tabuizován a zlepšila se úroveň všeobecného povědomí o dané problematice, pokud však ke zneužívání dochází v rodině dítě, a to v situaci, kdy pachatelem je osoba dítěti blízká, často zůstávají tyto případy po dlouhou dobu latentní, čímž se trauma zneužívaného dítěte více a více prohlubuje. Jeví se jako zcela zásadní, aby děti již od předškolního věku dobře znaly hranice, za které nesmí dospělá osoba ve fyzickém kontaktu s nimi zajít a aby měly jasnou představu o tom, jak se zachovat, pokud jsou ze strany dospělého pravidla porušena. Rodiče dětí, jejich pedagogičtí pracovníci ale i další osoby, které s dětmi přicházejí do styku, by měli být dostatečně citliví na negativní změny v chování dítěte a vyvinout adekvátní úsilí ke zjištění příčin takových změn. Vztah mezi dospělým, který má dítě chránit, a dítětem samotným, musí fungovat na bázi absolutní důvěry a nedávat prostor k pochybnostem dítěte, zda se vůbec má se situací svěřit. Dítě musí cítit, že rodič nebo pedagog bude vždy na jeho straně, nebude jeho výpověď zpochybňovat a zaručí mu bezpečí a maximální podporu.

SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ

DUNOVSKÝ, Jiří. *Rodina a její poruchy ve vztahu k dítěti*. Vyd. 1. Praha: MPSV, 1986, 81 s. ISBN 2-912-768.

DUNOVSKÝ, Jiří, Zdeněk DYTRYCH a Zdeněk MATĚJČEK. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Vyd. 1. Praha: Grada, 1995, 245 s. ISBN 8071691925.

HANUŠOVÁ, Jaroslava. *Sexuální zneužívání*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 36 s. ISBN 80-86991-64-4.

MILFAIT, René. *Komerční sexualizované násilí na dětech*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008, 210 s. ISBN 978-80-7367-320-8.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 8071787728.

SLANÝ, Jaroslav. *Syndrom CAN: (syndrom týraného dítěte)*. Vyd. 1. V Ostravě: Ostravská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2008, 155 s. ISBN 978-80-7368-474-7.

TÄUBNER, Vladimír. *Nejstřeženější tajemství - sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha: Trizonia, 1996, 116 s. ISBN 80-85573-72-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 8071788023.

VANÍČKOVÁ, Eva, Zuzana HADJ -MOUSSOVÁ a Hana PROVAZNÍKOVÁ . *Násilí v rodině: syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1995, 64 p. ISBN 80-718-4008-4.

VANÍČKOVÁ, Eva, Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ a Kamil PROVAZNÍK. *Sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1997, 82 s. ISBN 80-7184-479-9.

VANÍČKOVÁ, Eva, Kamil PROVAZNÍK a Zuzana HADJ-MOUSSOVÁ. *Sexuální zneužívání dětí*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999, 81 s. ISBN 80-7184-878-6.

VANÍČKOVÁ, Eva. *Interpersonální násilí na dětech*. Vyd. 1. Praha: Úřad vlády ČR, 2009, 37 s. ISBN 978-80-7440-001-8.

WEISS, Petr. *Sexuální zneužívání dětí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005, 264 s. Psyché (Grada). ISBN 80-247-0929-5.

ZVĚŘINA, Jaroslav. *Sexuologie (nejen) pro lékaře*. Brno: CERM, 2003, 287 s. ISBN 80-7204-264-5.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-7367-040-2.

PRÁVNÍ PŘEDPISY:

Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, 12.04.2015. [on-line] Cit.: 7.04.2015.
Dostupné z: < www.zakonynawebu.cz >

Zákon č. 89/2012 Sb., *občanský zákoník*, 12.04.2015. [on-line] Cit.: 7.04.2015.
Dostupné z: < www.zakonynawebu.cz >

Zákon č. 561/2004 Sb., *o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisu*, 12.04.2015. [on-line] Cit.: 7.04.2015.
Dostupné z: < www.zakonynawebu.cz >

INTERNETOVÉ ZDROJE

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*. [on-line] Cit.: 7.04.2015. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>